

O'ZBEKISTON YAYLOVLARIDA ASOSIY TUYA GELMINTOZILARINING OLDINI Olishning EKOLOGIK ASOSLARI.

Xalilova Lobar Umarovna Navoiy davlat
pedagogika instituti doktoranti.

Annotatsiya: Chorvachilik rivojiga to'sqinlik qilayotgan va bu sohaga katta iqtisodiy zarar yetkazuvchi turli gelmintoz qo'zg'atuvchilaridan hayvonlarni, jumladan, tuyalarni sog'lomlashtirish chorvachilik mahsulotlari yetishtirish va chorva mollari soni o'sishining muhim omillaridan biridir.

Kalit so'zlar: anoplosefalatoz, echinokokkoz, gemonxoz, nematodiroz, diktiokaulyoz, parabronemoz, telyazioz

O'zbekistonda tuyalarda parazit qurtlarning 47 turi: sestodlar – 7, trematodalar – 4 va nematodalar – 36 tur kuzatilgan.

O'zbekistonda tuyalarning eng muhim gelmintozlariga anoplosefalatoz, echinokokkoz, gemonxoz, nematodiroz, diktiokaulyoz, parabronemoz va telyazioz kiradi.

Ma'lumki, tuyalarda gelmintozning individual patogenlarining rivojlanish dinamikasi tashqi muhitning mavsumiy o'zgarishiga bog'liq. Hayvonlarning gelmentlar bilan kasallanishi, asosan, ularning oraliq va qo'shimcha xo'jayinlari yashaydigan, parazitlarning tuxum va lichinkalari tarqalgan yaylovlarda uchraydi. Hayvonlarning gelmintlar va birinchi navbatda rivojlanishi oraliq va qo'shimcha xostlar ishtirokida, asosan, yaylov sharoitida sodir bo'ladigan turlar bilan kasallanishini hisobga olsak, kompleksda yaylovlarning oldini olish ustuvor vazifa ekanligi ayon bo'ladi. antigelmintik choralar. Shu bilan birga, gelmint infeksiyalarining yaylov profilaktikasi gelmintlarning biologiyasi va ekologiyasiga mos ravishda qurilishi kerak.

Avvalo, yaylovlarda va hayvonlar to'plangan joylarda gelmintologik vaziyatni o'rnatish kerak. Buning uchun biogelmintlarning oraliq xo'jayinlarini o'rganish, tuproqning gelmintlarning tuxumlari va lichinkalari bilan ifloslanishini tekshirish, asosiy va potentsial o'choqlarni aniqlash va hisobga olish kerak. Asosiy o'choqlardan faqat kompleks reabilitatsiya tadbirlaridan so'ng yaylov uchun foydalanish kerak.

Antigelmintik chora-tadbirlarni rejalashtirishda hayvonlarning ma'lum gelmintlarni yuqtirish yo'llarini hisobga olish kerak. Shunday qilib, tuya qo'ng'iz va dipteran hasharotlar orqali yuqadigan gelmintozlarga parabronemoz, telazioz, setarioz, dipetalonemoz va fizosefaloz kiradi. Itlar va boshqa yirtqich hayvonlar orqali yuqadigan gelmintozlar qatoriga echinokokkoz va tsisterkoz tenuikola kiradi. O't (tuproq) orqali yuqadigan gelmintozlar gemonxoz, nematodiroz, diktiokaulyoz va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Hayvonlarni gelmintozlardan himoya qilishning asosi atrof-muhitni patogenlardan yaxshilashga qaratilgan sanitariya-gigiyena tadbirlari majmuasi bo'lib, ular yaylovlarda ham, to'g'ridan-to'g'ri tuya fermalarida ham amalga oshirilishi kerak.

Nematodlar keltirib chiqaradigan gelmintozlar uchun epizootik jarayonlarni ikki komponentli jarayonlar deb tasniflash kerak. Ularning rivojlanish sikllari patogenlar va sezgir hayvonlar populyatsiyasini o'z ichiga oladi (*Dictyocaulidae*, *Trichostrongylidae* va boshqalar oilasi nematodalari).

Uch komponentlilarga asosan sestodalar, trematodalar va ba'zi nematodalar kiradi, ularning rivojlanish siklida patogenlar, oraliq va aniq xostlar populyatsiyalari ishtirok etadi (masalan, *Anoplocephalidae*, *Avitellinidae*, *Taeniidae* oilalarining cestodalari; *Habronematidae*, *Thelazidae* oilasi nematodalari. , va boshqalar.).

Gelmintozlarda epizootik jarayon - hayvonlar orasida invaziv sharoitlarning vaqt va makonda paydo bo'lishi va tarqalishi, gelmintoz qo'zg'atuvchilari populyatsiyasi bilan oraliq va yakuniy xostlar populyatsiyasi o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini amalga oshirish jarayoni.

Shuni ta'kidlash kerakki, tuya gelmintlari orasida 6 tur (*Taenia hydatigena* (lichinka), *Echinococcus granulosus* (lichinka), *Fasciola hepatica*,

F. gigantica, *Dicrocoelium dendriticum*, *Gongylonema pulchrum*) O'zbekistonda va odamlarda qayd etilgan bo'lib, bu yerda epizootikdan tashqari epidemik jarayon ham ishlaydi.

Shunday qilib, epizootik (epidemiya) jarayonning ishlash mexanizmlarini bilish tuyalarda gelmintozlar uchun profilaktika choralarini ko'rish vaqtini optimallashtirish imkonini beradi. Bunga hayvonlarning terapevtik va profilaktik degelmintizatsiyasini o'tkazish orqali erishiladi.

2023-yil sentabr-oktyabr va aprel-may oylarida Qoraqalpog'iston Respublikasi To'rtko'l tumanidagi "Qizilqum shirkat" fermer xo'jaligida veterinariya mutaxassislari bilan birgalikda Shveytsariyaning "Ivomek" va Finlyandiyaning "Moranteltartrat" dori vositalarining antigelmintik ta'sirini o'rgandik. Tuyalarning dominant nematodalarining qo'zg'atuvchilariga qarshi: *Haemonchov*, *Nematodir*, *Dictyocaulus* va *Parabronemus*. "Ivomek" teri ostiga 50 kg hayvon vazniga 1 ml dozada bir marta yuborilgan: 16 tuyaga *Haemonchus*, 14 ta *Nematodiras*, 12 ta *Diktokauls* va 10 ta *Parabronemas*. Ushbu dozada "Ivomek" yuqorida sanab o'tilgan nematodalarga qarshi yuqori samarali bo'lib chiqdi.

"Moranteltartrat" 10 mg/kg dozada suvli suspenziya shaklida gemonchas bilan tabiiy ravishda zararlangan 18 tuyaga, *Nematodira* bilan 14 ta, *Dictyocaulus* bilan 10 ta va *Parabronema* bilan 10 taga berilgan. "Moranteltartrat" ni qabul qilgandan keyin 10-kuni hayvonlarning najaslarini uch marta gelmint-koprologik

o'rganish davomida 7 ta tuyada diktiokal, 6 tuyada esa parabronema bilan zararlanganligi aniqlandi Xuddi shu tuyalarga yana bir xil dozalarda "Moranteltartrat" berildi. Qayta berilgandan keyin 10-kuni Taqdim etilgan materiallar tuyalarning asosiy gelmintozlari davridagi epizootologik jarayonlarni ikki va uch komponentli tizim sifatida tavsiflash imkonini beradi.

Nematodlar keltirib chiqaradigan gelmintozlar uchun epizootik jarayonlarni ikki komponentli jarayonlar deb tasniflash kerak. Ularning rivojlanish sikllari patogenlar va sezgir hayvonlar populyatsiyasini o'z ichiga oladi (Dictyocaulidae, Trichostrongylidae va

Gelmintozlarda epizootik jarayon - hayvonlar orasida invaziv sharoitlarning vaqt va makonda paydo bo'lishi va tarqalishi, gelmintoz qo'zg'atuvchilari populyatsiyasi bilan oraliq va yakuniy xostlar populyatsiyasi o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini amalga oshirish jarayoni.

Shuni ta'kidlash kerakki, tuya gelmintlari orasida 6 tur (*Taenia hydatigena* (lichinka), *Echinococcus granulosus* (lichinka), *Fasciola hepatica*,

F. gigantea, *Dicrocoelium dendriticum*, *Gongylonema pulchrum*) O'zbekistonda va odamlarda qayd etilgan bo'lib, bu yerda epizootikdan tashqari epidemik jarayon ham ishlaydi.

Shunday qilib, epizootik (epidemiya) jarayonning ishlash mexanizmlarini bilish tuyalarda gelmintozlar uchun profilaktika choralarini ko'rish vaqtini optimallashtirish imkonini beradi. "Ivomek" teri ostiga 50 kg hayvon vazniga 1 ml dozada bir marta yuborilgan: 16 tuyaga *Haemonchus*, 14 ta *Nematodirus*, 12 ta *Diktokauls* va 10 ta *Parabronemas*. Ushbu dozada "Ivomek" yuqorida sanab o'tilgan nematodalarga qarshi yuqori samarali bo'lib chiqdi. "Moranteltartrat" 10 mg/kg dozada suvli suspenziya shaklida gemonchas bilan tabiiy ravishda zararlangan 18 tuyaga, *Nematodira* bilan 14 ta, *Dictyocaulus* bilan 10 ta va *Parabronema* bilan 10 taga berilgan. "Moranteltartrat" ni qabul qilgandan keyin

10-kuni hayvonlarning najaslarini uch marta gelmint-koprologik o'rganish davomida 7 ta tuyada diktiokal, 6 tuyada esa parabronema bilan zararlanganligi aniqlandi Xuddi shu tualarga yana bir xil dozalarda "Moranteltartrat" berildi. Qayta berilgandan keyin 10-kuni preparatidan 3 ta tuyada dictiocaulus lichinkalari, 1 tuyada parabronema tuxumlari topilgan. Shunday qilib, ko'rsatilgan dozada bir marta qo'llanganda, "Moranteltartrat" ning gemonxlar va nematodirlarga qarshi samaradorligi 100%, diktiokal - 30%, parabron - 40%; parabronemaga qarshi 10 kunlik interval bilan ikki marta degelmintizatsiya bilan - 90% va diktiokal - 70%. Shunday qilib, yuqoridagi materiallardan ko'rinib turibdiki, sinovdan o'tgan preparatlar tualarning bir qator gelmintozlariga qarshi samarali bo'ldi. Ushbu dorilarni qo'llash gelmintozlar va yaylovlarning invaziv elementlar bilan ifloslanishini oldini olishga yordam beradi.

Tuylarda oshqozon-ichak nematodalarining oldini olishda oktabrdan may oyiga qadar tualarga 1:10:100 nisbatda mis-sulfat-fenotiazin-tuz aralashmasi bilan rejali davolash-profilaktika maqsadida oziqlantirish ham katta ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda tuya gelmintlarini o'rganish natijalari, dominant gelmintlarning mavsumiy dinamikasi, ularning qo'zg'atuvchilarining biologiyasi va ekologiyasi haqidagi ma'lumotlar, shuningdek, gelmintlarning tarqalishiga sabab bo'layotgan omillarni hisobga olgan holda biz bu borada amaliy takliflar ishlab chiqdik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dadaev S., Azimov D.A., Saparov K. O'zbekistonda tuylar parabronemozining epizootologiyasi va profilaktikasi // TINBO axborotnomasi. – Toshkent: nashriyot-matbaa ijodiy uyi. "Istiqlol", 2005. No 1. bet. 59-61.

2. Dadaev S., Saparov K. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi hayvonlarida gelmintlarning epidemiologik ahamiyati // "TINBO" axborotnomasi. – Toshkent: nashriyot-matbaa ijodiy uyi. "Istiqlol", 2005. No 1. bet. 62-63.
3. Saparov K., Dadaev S. O'zbekistonda tuyalarning gelmintlarining bioxilma-xilligi va ularning hosil bo'lish qonuniyatlari haqida // Fan yutuklari va qishloq khujaligini rivojlantirish istiqbollari: Ilmiy-Amaly Anzhuman Materiallari Respublikasi. – Samarqand, 2005. B. 163-165.
4. Saparov K.A., Dadaev S.D. O'zbekistonning cho'l yaylovlarida tuya gelmintlarining ekologik-toksonomik tahlili // 21-asr biologiyasi: Yosh olimlarning 10-xalqaro Pushchino maktab-konferensiyasi. Pushchino, 2006. – b. 309.
5. Saparov K., Dadaev S. O'zbekiston tibbiy tuyalar rivojlanishida xasharotlarning ishtiroki // Biologist hilma-hillikni saqlash muammolari: Respublika ilmiy anjumani maruzalari tupplami. – Toshkent, 2006. – B. 138-140.
6. Saparov K., Dadaev S. O'zbekistondagi qurg'oqchil yaylovlar sharoitida tuyalarning dominant geogelmintlarining tuxumlari va lichinkalarining yashovchanligini o'rganish // 11-xalqaro parazitologiya kongressi. Secc-glasgow, Shotlandiya, 6-11 avgust 2006 yil. P.
7. Dadaev S.D., Saparov K.A. O'zbekistonda qishloq xo'jaligi hayvonlarida gelmintlarning aylanishida dipteran hasharotlarning roli haqida // Zamonaviy parazitologiyaning yutuqlari va rivojlanish istiqbollari: V-xalqaro. ilmiy-amaliy konf. – Vitebsk (Belarus), 2006. p.